

Türkiye'nin Savunma Sanayinde Millileşme Stratejisinin Ekonomik ve Politik Boyutları

Economic and Political Dimensions of Turkey's Nationalization Strategy in the Defense Industry

Ergin ULUSOY

Sorumlu Yazar | Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve

Kamu Yönetimi Bölümü

Kayseri, Türkiye

ulusoy@nny.edu.tr | 0000-0002-0145-7729

Asya Beyza ŞAHİN

Lisans | Undergraduate Student

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve

Kamu Yönetimi Bölümü

Kayseri, Türkiye

asyabeyzasahin@icloud.com | 0009-0002-4924-4893

Makale Bilgileri | Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi | Received: 28.04.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.06.2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Katkı Oranı | Contribution Rate: E.U. % 50;
A.B.Ş. % 50

Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansman: Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Article Type: Research Article

Kabul Tarihi | Accepted: 22.06.2024

Yayın Sezonu | Pub Season: Haziran / June

Plagiarism: The paper has been reviewed by at least two referees and scanned via software.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Lisans | Copyright: CC BY-NC 4.0

Ethical Statement: Ethical principles were followed during the preparation of this study.

Declaration of Interests: The author(s) have no conflicts of interest to declare.

Funding: No funds, grants, or other support was received.

Atf | Citation: Ulusoy, E., Şahin, A. B. (2024). Türkiye'nin savunma sanayinde millileşme stratejisinin ekonomik ve politik boyutları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 25(54), 33-59.

Abstract

The defense industry plays a key role in enhancing a country's defense capacity, representing its military and political power. The defense industry also contributes to economic development, supporting technological progress and securing long-term security (Collins, 2001). Defense spending includes the financing of military equipment, personnel and operations and can affect a country's economic growth. Especially in countries with high conflict risk, military expenditures are observed to increase economic growth. However, the impact of defense spending on economic growth in developing countries is more complex. As a developing country, Turkey has become an internationally recognized powerhouse in the defense industry. In particular, Turkish-made Unmanned Aerial Vehicle (UAV) technologies have played an important role in this success. Domestic and national projects such as Bayraktar TB2, Anka and Akıncı, and the National Combat Aircraft KAAN have gained an important place in the defense and export potential. In addition to domestic projects, the Turkish defense industry is also developing its capabilities by focusing on technology transfer and international cooperation. Defense technologies are also of great importance for the national economy. Domestic defense projects and technological advances create high value-added jobs and provide various employment opportunities. With the recent transformation, the Turkish defense industry has been reducing its imports and increasing its domestic production capacity. The aim of this paper is to reveal the political and economic impacts of Turkey's defense industry investments.

Keywords: UAV-SUAV, Bayraktar, Turkish defense industry, Defense expenditures.

Öz

Savunma sanayisi, bir ülkenin askeri ve politik gücünü temsil ederek, savunma kapasitesini artırmada kilit bir rol oynamaktadır. Savunma sanayi aynı zamanda ekonomik kalkınmaya da katkı sağlayarak, teknolojik ilerlemeyi desteklemekte ve uzun vadeli güvenliği güvence altına almaktadır (Collins, 2001). Savunma harcamaları, askeri teçhizat, personel ve operasyonların finansmanını içerir ve bu harcamalar bir ülkenin ekonomik büyümesini etkileyebilir. Özellikle yüksek çatışma riskine sahip ülkelerde, askeri harcamaların ekonomik büyümeyi artırdığı gözlemlenmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha karmaşıktır. Türkiye'de bu doğrultuda gelişmekte olan ülkelerden biri olarak, savunma sanayisinde uluslararası arenada tanınan bir güç merkezi haline gelmiştir. Bu başarıda, özellikle Türk yapımı İnsansız Hava Aracı (İHA) teknolojilerinin önemli bir rolü vardır. Bayraktar TB2, Anka ve Akıncı ve Milli Muharip Uçağı KAAN vb. yerli ve milli projeler savunma ve ihracat potansiyelinde önemli bir yer edinmiştir. Türk savunma sanayisi, yerli projelerin yanı sıra teknoloji transferi ve uluslararası iş birliklerine de odaklanarak yeteneklerini geliştirmektedir. Savunma teknolojileri aynı zamanda ülke ekonomisi açısından da büyük bir öneme sahiptir. Yerli savunma projeleri ve teknolojik ilerlemeler, yüksek katma değerli iş imkânları yaratmakta ve çeşitli istihdam olanakları sağlamaktadır. Son dönemde gerçekleştirilen dönüşümle birlikte Türk Savunma Sanayisi, ithalat oranını azaltmakta ve yerli üretim kapasitesini artırmaktadır. Bu makalenin amacı savunma Türkiye'nin savunma sanayi yatırımlarının politik ve ekonomik etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İHA-SİHA, Bayraktar-Anka, Türk savunma sanayi, Savunma harcamaları

Giriş

Realist teoriye göre uluslararası ilişkiler alanı herkesin kendi varlığını ve çıkarını garanti altına almaya yöneldiği bir kaos ortamıdır. Bundan dolayı uluslararası ilişkiler söz konusu olduğunda güven ve dostluk gibi kavramlar yerini ulusal çıkar kavramına bırakır. Devletlerin her planı, stratejisi, her hamlesi, her eylemi tehdit altında olduğunu düşündüğü bir ortamda kendini emniyet altına almaya dayanır. Bu nedenle ulus Ulusal devlet liderleri tehdit edici olarak algılanan uluslararası bir ortam ile karşılaştıklarında kendilerini dış tehditlerden korumak için savunma amaçlı olduğunu düşündükleri önlemler (artan savunma harcaması, sınırların güçlendirilmesi, ulusal füze savunma sistemlerinin geliştirilmesi vb.)

almaktadır (Cottam vd., 2017). Savunma kavramı tarihi, politik, askeri, sosyokültürel, jeopolitik, ekonomik ve teknolojik unsurları içeren çok yönlü bir konsepttir (Topçu, 2010: 76).

Savunma sanayi, modern devletlerin askeri yetenekleri, ulusal güvenlikleri ve küresel istikrar açısından hayati bir rol oynayan önemli bir sektördür. Bu alandaki teknolojik ilerlemeler ve yetenekler bir ülkenin diğerleri karşısında güçlü ve caydırıcı bir konuma gelmesine yardımcı olabilir. Nitekim caydırıcılık stratejileri, devletlerin benimsediği politikalara bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Genellikle savunma sanayisi bu stratejilerin en etkili aracı olarak öne çıkmaktadır. Ancak savunma harcamalarının yüksek maliyeti nedeniyle devletler, bütçelerini titizlikle yönetmeli ve stratejik önceliklerini belirlemelidir. Savunma sanayisi, teknolojik gelişmelerin yanı sıra siber güvenlik, savunma sistemleri ve askeri donanımın geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Profesyonel bir yönetim ve etkili stratejik planlama, savunma sanayisinin başarılı bir şekilde faaliyet göstermesine olanak tanır. Bununla birlikte savunma harcamaları, ülkelerin egemenliklerini ve ulusal varlıklarını korumak için milli gelirlerinden ayrılan harcamaları ifade etmektedir (Koban, 1998: 4).

Savunma harcamaları, bir ülkenin güvenliğini sağlamak ve milli savunma kapasitesini artırmak amacıyla yapılan harcamaları ifade eder. Aynı zamanda savunma sanayi, yüksek teknoloji iş alanları yaratabilir ve ileri teknoloji ürünlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir bu da ülkenin rekabet gücünü artırabilir ve ihracat potansiyelini destekleyebilir. Savunma harcamaları ayrıca AR-GE faaliyetlerini geliştirmeye ve ileri teknoloji transferine olanak tanıyabilir. Ancak savunma harcamalarının artması diğer kamu harcamalarının, örneğin eğitim ve altyapı gibi önemli alanların kısıtlanmasına yol açarak ekonomik büyümeyi yavaşlatabileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Aynı zamanda savunma harcamalarının artması daha yüksek vergilere neden olabilir bu da tasarruf ve tüketimi azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir (Sandler, 2007, s. 123).

Devletlerin harcamalar konusunda dengeleme politikaları uygulaması ekonomik istikrarın korunması açısından kritiktir. Türk Savunma Sanayi son yıllarda teknolojik ilerlemeler ve artan uluslararası iş birliğinin etkisiyle önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Türk savunma endüstrisi daha yenilikçi ve rekabetçi hale gelmiş ve geniş bir yelpazede savunma ürünleri üretme kapasitesi kazanmıştır. Türkiye'nin ürettiği insansız hava araçlarının (İHA'lar) Suriye, Irak, Libya ve Dağlık Karabağ gibi bölgelerde kullanıldığı ve Rus destekli güçlere karşı etkili bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bu İHA'lar özellikle Suriye'de IŞİD'e karşı yürütülen operasyonlarda kritik bir rol oynamıştır. Türk savunma sanayisi, yerli üretim ve milli projelerin yanı sıra teknoloji transferi ve uluslararası iş birliklerine de önem vermektedir. Bu yaklaşım Türkiye'nin savunma sanayi alanında uluslararası arenada rekabet edebilir hale gelmesine ve küresel pazarda etkin bir rol oynamasına yardımcı olmuştur.

Bu makalenin temel amacı, Türk savunma sanayi harcamalarının istatistiksel verileri üzerinden savunma sanayinin büyümesi, milli güvenliğe katkıları, ekonomik etkileri ve yerli üretim kapasitesinin artmasına etkilerini göstermektir. Bu çalışma, Türkiye'nin savunma sanayisine yapılan yatırımların ve bu alandaki harcamaların

politik ve ekonomik etkilerini somut sonuçları ile ortaya koyabilmektedir. Çalışmada araştırma yöntemi olarak alana yönelik literatür taraması kullanılmış, bu çerçevede basılı ve dijital akademik kaynaklar incelenmiş, ulusal ve uluslararası kurumların raporları ile haber kaynakları taranarak kapsamlı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışma ile savunma sanayine yapılan yatırımların güncel veriler ışığında ekonomik ve politik güce aktarımının analiz edilmesi, alana yönelik güncel araştırmalar akademik yazın boşluğunu henüz yeni yeni kapatmaya başladığından önemli bir katkı sunmaktadır.

1. Literatür Değerlendirmesi

Faini, Annez ve Taylor'ın (1984) yaptıkları çalışma savunma harcamalarının GSYİH içindeki yüksek bir payının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini inceleyerek önemli bulgular sunmuştur. Bu çalışma 1952-1970 dönemi için 69 ülkenin verilerini kullanarak yürüttükleri regresyon analizi sonuçlarına dayanmaktadır. Bulgular, savunma harcamalarının GSYİH içindeki her %10 artışın yıllık büyümeyi %0,13 azalttığını dolayısıyla bu çalışma savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varmıştır. Bunun ötesinde makale savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen iki temel mekanizmayı açıklamıştır. İlk olarak savunma harcamaları diğer mal ve hizmetlere yapılan harcamaların yerini alarak toplam talebi azaltmaktadır. Bu üretim ve yatırımın azalmasına neden olmaktadır. İkincisi, savunma harcamaları özel sektör yatırımlarına erişimde rekabet yaratmakta ve bu da özel sektör yatırımlarını azaltmaktadır. Bu iki etki savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Nusrate (2016) tarafından ele alınan ikinci makale bu konuyu daha fazla ayrıntıyla ele alarak yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışmada Doğrusal Olmayan Büyüme Modeli kullanılması, savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisini daha hassas bir şekilde ölçme amacını taşımaktadır. Ayrıca Dahili ve Harici Tehditlerin İncelenmesi yaklaşımı, askeri harcamaların ve GSYİH oranının büyüme üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu araştırma farklı ekonometrik yöntemleri kullanarak miler askeri harcamalar ile büyüme arasındaki ilişkiyi daha kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Bu farklı yöntemlerin kullanılması, tahminlerin karşılaştırılabilirliğini ve askeri harcamalar etkisinin tahmin tekniğine duyarlılığını vurgulamaktadır. Bu daha sağlam ve güvenilir sonuçlar elde etme çabasının bir yansımasıdır.

Poast'ın (2019) çalışmasında ise askeri yatırım ve harcamaların ulusal zenginlik-kar odaklılık ile dış politika arasındaki ilişkisine değinilmektedir. Bu bağlamda Poast (2019), dış politikada askeri atılganlığın itici güçleri olarak ulusal zenginliğin büyümesi ve kar odaklı iş dünyası-hükümet ilişkileri gibi iç faktörleri öne çıkarmaktadır.

Bir başka önemli çalışma ise Collier (2006) tarafından yapılmıştır. Collier, askeri harcamaların ve savaşın kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerini inceleyerek, bu ülkelerin kaynaklarını israf etme ve sosyal-ekonomik yıkıma neden olan birçok sorunla başa çıkmak zorunda olduklarını savunmaktadır. Collier'e göre, özellikle komşu ülkeler arasında gözlemlenen silahlanma yarışları ve politik olarak güçlü

askeri kurumların devletler tarafından himaye edilme talepleri, askeri harcamaları artırmaktadır. Görüldüğü üzere, iç isyanların devam ettiği bölgelerde askeri harcamaların arttığını ve hükümetlerin isyanları caydırmak amacıyla savunma harcamaları artırılmaktadır. Collier, zayıf ekonomik performansın yüksek askeri harcamalara katkıda bulunarak istemeden de olsa isyan riskini artırabileceğini öne sürmektedir. Dünya Bankası (World Bank, WB) ve Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF)'nin ortak analizi, askeri harcamaların büyüme ve gelir düzeyine maliyetini tahmin ederek, bu harcamaların büyümeyi düşürdüğünü ve gelir düzeyinde yüzde 20'lik bir azalmaya neden olduğu bulgusunu ortaya koymuştur.

Kalkınma ve Savunma Harcamaları: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Analiz başlıklı dördüncü makale, Benoit (1978) tarafından kaleme alınmıştır. İktisatçıların genellikle savunma harcamalarının yatırım için mevcut kaynakları azalttığını ve dolayısıyla büyümeyi yavaşlattığını varsaydığı ve gelişmiş ülkelerdeki kanıtların bu görüşle çelişmediği belirtilmektedir. Makale, savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkinin doğrudan değil savunma harcamalarından büyümeye doğru ilerlediği belirtilmektedir. Makale, savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi nasıl teşvik ettiğini anlamak için yapılan analizler sonucunda ortaya çıkan bulgulara odaklanmaktadır.

Savunma harcamalarının büyümeyi teşvik ettiği noktada, bu harcamaların yarattığı olumsuz etkilerin dengeleyici bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Savunma harcamalarının büyümeyi teşvik etme mekanizmaları arasında, harcamaların sivil ekonomiye dolaylı yollarla katkıda bulunması, savunma harcamalarından elde edilen gelirin verimli yatırımlara aktarılması ve savunma programlarının sivil ekonomiye sağladığı destekler öne çıkmaktadır. Benoit, savunma harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkilerinin kesin olmadığı ve bu konuda daha fazla araştırmanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Nitekim Simparril da (2023) askeri harcamaların büyümeye olan etkisinde asıl önemli noktanın askeri teknolojiye yönelik yatırım ve istihdamın daha ziyade özel sektör girişimlerinden kaynaklanması olduğunu ifade etmektedir.

Bu iddiayı destekler biçimde Dunne ve Watson'a (2005) göre de spin-off (sivil teknolojideki gelişmenin askeri teknolojideki gelişmelere bağlı şekilde gelişmesi) etkisi özellikle Soğuk Savaş döneminde mevcutken, askeri teknoloji yatırımlarının önemli bir gelir sağlayıcı unsur haline gelmesiyle birlikte yerini daha da güçlü bir "spin-in" (askeri teknolojideki gelişmelerin sivil teknolojideki gelişmelerden beslenmesi) etkisine bırakmıştır. Bu, askeri sektörün aslında sivil teknolojilerin geliştirilmesinden fayda sağladığı anlamına gelmektedir. Yine bu anlamda Heo da (2010) çalışmasında özellikle büyük bir askeri güce sahip ülkelerin pozitif istihdam etkisi yoluyla toplam taleplerini canlandırabileceklerini ifade etmiştir. Heo'nun (2010) aktardığına göre; ABD, Savunma Bakanlığı ekonomisti David Blond, "Amerika Birleşik Devletleri'nde ortalama yüzde 10'luk bir savunma harcaması artışının işsizlikte yüzde 0,6 ila 2,4'lük bir düşüşe yol açabileceğini" tahmin etmiştir.

Saba & Ngepah (2020), ise Heo'nun aksine gelişmemiş bir coğrafya olan Afrika'ya odaklanmaktadır. Buna göre, Afrika ülkelerinde askeri harcamaların

sanayileşme üzerindeki etkisini incelediği çalışması, askeri harcamalar ile sanayileşme arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu ve askeri harcamaların sanayi üzerindeki pozitif etkisinin bazı bölgelerde daha belirgin olduğu ortaya koymuştur. Etkinin yönü ve büyüklüğü, bölgesel farklılıklar göstermektedir. Bu da askeri harcamaların sanayileşme üzerindeki etkisinin, bölgesel koşullar ve stratejik yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Barlas (2020), 2002-2018 yılları arasındaki Afganistan verilerini kullanarak hükümet harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Cari harcamaların kısa vadede ekonomik büyümeyi artırırken uzun vadede düşürdüğünü belirleyen Barlas, bu bulgunun cari harcamaların verimliliğini artırma gerekliliğini vurguladığını göstermiştir. Sermaye harcamalarının ise hem kısa hem de uzun vadede büyümeyi desteklediği bulunmuştur, bu da altyapı yatırımlarının önemini teyit etmektedir. Turgay Ceyhan ve Ahmet Köstekçi (2021) tarafından yapılan çalışma ise, Türkiye'de 1988-2019 dönemine ait verileri kullanarak askeri harcamaların ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkilerini incelemekte ve askeri harcamaların uzun vadede ekonomik büyümeyi artırdığını göstermektedir. Çalışma ayrıca savunma sanayiine yapılan yatırımların, AR-GE faaliyetlerini teşvik ederek genel ekonomik dinamizmi artırabileceği de belirtilmektedir.

Yine Altay (2020) da çalışmasında özkaynaklara dayalı askeri üretimin kısa vadede ciddi yatırım gereksinimi dolayısıyla maliyetleri artırsa da uzun vadede ithalat yoluyla karşılanacak askeri ihtiyaçlara ayrılan dövizin başka alanlara kaydırılmasını sağlayarak büyümeyi olumlu etkileyeceğini dile getirmiştir. Sevinç (2020) de arz-talep ilişkisine dikkat çekerek eğer ülkeler askeri üretimlerini satabilecekleri pazarlar bulabilirlerse savunma sanayisinin gelişebileceğini ve bunun da ekonomik büyümeye pozitif yönde etki edeceğini belirtmiştir. Nitekim Çiftçi'nin (2023) çalışması da Türkiye'nin 2014 yılı sonrasında savunma harcamalarındaki artışın, 2020 yılı ile birlikte silah satışlarındaki artışa da doğrudan yansımaları göstermektedir. Sevinç'e (2020) göre, özkaynaklara dayalı üretim geliştikçe ülkenin ihracat seviyesini arttırarak ödemeler dengesini pozitif yönde etkiler ve cari açığın azalmasına olumlu yönde katkı yapacaktır.

Son olarak Türk (2007) ve Korkut da (2020) çalışmaları da askeri harcamalar ile büyüme arasında uzun vadede olumlu bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Askeri harcamalar sadece silah ve teçhizat üretimi olarak anlaşılmalı, personel gideleri ve her türden harcama da bu kaleme dâhil edilmelidir. Bu yapıldığında askeri harcamaların kısa vadede ekonomi üzerinde bir yük teşkil ettiği ve büyümeyi olumsuz etkilediği söylenebilir de uzun vadede özellikle askeri harcamaların ithalat kalemi azalacağından, özel sektör işin içerisine dâhil olacağından bunlara bağlı şekilde istihdam yaratıcı etkiler görünürleşeceğinden ekonomik büyüme ve refah üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmektedir.

2. Türk Savunma Sanayinin Gelişim Süreci

Türkiye'nin savunma sanayisi geçmiş Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1840'lara kadar uzanmaktadır. İlk savunma sanayi tesisleri Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiş ve silah, mühimmat, zırhlı araçlar ve gemiler üretimi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tesisler donanma ve ordu gereksinimlerini karşılamada önemli bir rol oynamıştır (European Policy Centre, 2014). Özellikle 15. ve 16. yy'da Osmanlı İmparatorluğu top teknolojisi alanında

büyük bir gelişim göstermiştir. 1450 ile 1550 yılları arasında dünya genelinde en üstün topçuluk sistemine sahip olan İmparatorluk, teknolojik uzmanlık ve etkili kullanım konularında öne çıkmıştır (Akalin ve Bıyıkoglu, 2009, s. 9). Bu dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun topçu kabiliyetlerinin zirveye ulaştığı ve uluslararası alanda lider konumunu elde ettiği bir dönemi ifade etmektedir. Ancak 19. yy.ın ortalarına gelindiğinde Avrupa Sanayi Devrimi, her ne kadar ayak uydurmaya çalışsa da Osmanlı İmparatorluğu'nu olumsuz etkileyerek gerileme dönemine girmesinde etkili olmuştur. Devamında İmparatorluğun dağılmasıyla tarihsel süreklilik içerisinde Türkiye sanayi altyapısını oluşturacak nitelikte yatırımlar yapmıştır. Bu dönemde savunma sanayisinin ulusallığı temelini güçlendirmek için teknik eğitim başlatılmış ve gerekli teknoloji merkezlerinin kurulması desteklenmiştir. 1926 yılına gelindiğinde Tayyare, Otomobil ve Motor Türk A.Ş. (TOMTAŞ)'nin kuruluşu ile ilk somut adım atılmıştır (Akalin ve Bıyıkoglu, 2009, s. 10).

Lozan Antlaşması, Türkiye'nin sanayileşmesini hem doğrudan hem de dolaylı olarak olumsuz etkilemiştir. Lozan, 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan bir barış antlaşmasıdır. Lozan Antlaşması'nın 15. maddesinde İstanbul'daki tersanelerin askeri amaçlar için kullanılması yasaklanmıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri sanayisinin belkemiğini oluşturan İstanbul Tersaneleri için büyük bir engel oluşturmuştur. Bu durum, Türk savunma sanayisinin teknolojik gelişimini sınırlayarak dışa bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Ayrıca Lozan Antlaşması'nın bu maddesi Türk savunma sanayisinin uluslararası iş birliğini engellemiş ve teknolojik yeniliklerden yoksun kalmasına neden olmuştur. Bu durum Türk savunma sanayinin gelişimini sınırlamış, teknolojik ilerlemesini engellemiş ve bağımsızlık çabalarını olumsuz etkilemiştir. Ancak her şeye rağmen Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte Türk Savunma Sanayi, NATO üyeliği hedefi doğrultusunda önemli bir dönüşüm geçirmiştir (Ermış ve Canbolat, 2022).

II. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında ise ABD ve İngiltere tarafından sağlanan hibe ve yardımlar ile Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girişiyle artan askeri yardımlar nedeniyle kendi savunma kapasitesini geliştirme ve yerel savunma sistemleri üretme girişimlerini azaltmıştır (Akalin ve Bıyıkoglu, 2009, s. 87).

1923-1950 yılları arasında Türkiye'de savunma sanayisinde önemli evrimler yaşanmış bu süreçte Şakir Zümre ve Nuri Killigil'e ait işletmeler ise uluslararası alanda başarılı bir ihracat performansı ortaya koymuştur. Öte yandan Türk Savunma Sanayi'sinde askeri havacılığa odaklanan ilk işletmelerin bu dönemde kurulması, günümüz havacılık sektörünün temellerinin atılmasına katkı sağlamıştır (Kurt, Şehitoğlu, 2023). Kayseri'de Tayyare fabrikası kurma yönündeki girişimler 22 Nisan 1925'te TBMM'de ele alınarak resmîyet kazanmıştır. Türkiye'nin hava kuvvetlerini büyük ölçüde yapılandırılacak atılımlar gerçekleştirilmek üzere Kayseri'de fabrika kurulmuş ve 6 Ekim 1926'da büyük bir törenle açılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 2023). Fabrika kuruluş aşamasından itibaren önemli atılımlar gerçekleştirmiş olsa da Alman mühendisler ve Türk işçiler arasında çıkan maaş anlaşmazlığı vb. sorunlar nedeniyle Kuvayi Havaiye Müfettişliği tarafından alınan

kararla TOMTAŞ'ın faaliyetleri durdurulmuş ve Kayseri Tayyare fabrikası 28 Haziran 1928'de kapatılmıştır (Özlu, 2004, s. 212).

1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye, TSK'nın ihtiyaçlarını dış yardımlar, kredili satışlar ve milli bütçeden ayrılan kaynaklar kullanılmak suretiyle yurt dışından tedarik etme yoluna gitmiştir (Özgen, 2016). Artan dış borçlanmalarla birlikte 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin sonuçları ve Türkiye ile ABD arasındaki gerilim, dış yardımların etkisiyle yaşanan anlaşmazlıklar bir dönüm noktası olmuş, savunma yeteneklerini hedefleyen çeşitli askeri vakıfların TUSAŞ ve HAVELSAN gibi askeri üretim kuruluşlarının kurulmasında katalizör görevi görmüştür (Demir, 2020).

Türkiye'nin savunma teknolojilerinin tedarikinde ve askeri haberleşme ihtiyaçlarının karşılanmasında bağımsızlığın ve milli üretimin önemi her zamankinden daha fazladır (Görgün, 2022). Kıbrıs hareketinin ardından ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması, Türkiye'nin kendi savunma sanayi tesislerini kurma çabalarını hızlandırmıştır. Türkiye, dışa bağımlılığını azaltma ve ulusal savunma kapasitesini güçlendirme amacıyla yerli savunma sanayi projelerine özel bir vurgu yapmıştır (Çelik, 2021). Bu süreç Türk savunma sanayisinin evriminde kritik bir dönem olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de İHA sistemlerinin geliştirilmesi ve bunların Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) envanterine girmesine ilişkin çalışmalar küresel teknolojik gelişmelere paralel olarak 1980'li yılların sonunda başlamıştır (Khalilzada, 2022).

1980'lerin başından itibaren Türkiye jeopolitik ve jeostratejik avantajlarından dolayı değer verilmesi gereken bir NATO üyesi olarak stratejik değerini yeniden kazanmıştır (Seren, 2021). Özellikle Soğuk Savaş döneminin son on yılı Türkiye için büyük bir dönüşümü simgeleyen üç yıllık askeri yönetimin ardından 1983-1993 yılları arasında Türkiye'ye liderlik yapan Turgut Özal, Türkiye'nin dış politikasını güçlendirmiş ve 1985'te Savunma Sanayisi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı'nın kuruluşu önemli bir adım olmuştur. 1987'de Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) kurularak askeri vakıflar, ekonomik yatırımlar ve savunma şirketlerini koordine etmiştir. ASELSAN, HAVELSAN, ASPİLSAN ve ROKETSAN gibi şirketler bu vakfın temel ortakları olmuştur (Akça, Özden, 2020: 22). Türkiye'nin yeni askeri ve savunma Stratejisi 2011'de ortaya çıkan Arap ayaklanmalarının Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki bölgesel düzenin yeniden şekillendirmeye başlamasından bu yana önemli bir dönüşüm geçirmiştir (Yeşiltaş, 2021: 285).

Özal döneminin Türk Savunma Sanayisi'ne olan etkilerini üç ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, Özal'ın 1980'ler öncesinde ithal ikameci bir modele dayanan Türk ekonomisinde gerçekleştirdiği liberalleştirme çabaları önemli bir adımdır. İkinci olarak, 1985'te kabul edilen 3238 sayılı kanun, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu silah ve araçların mümkün ve ekonomik olduğu ölçüde Türkiye'de üretilmesini sağlamıştır. Bu kanun, Türkiye'ye yeni bir savunma sanayi anlayışı ve esnek, hızlı işleyen bir sistem kazandırmıştır. Savunma sanayisinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu amacıyla Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Üçüncü olarak, Türk Savunma Sanayisi, proje temelli savunma

şirketleri aracılığıyla büyük bir sıçrama yaşamıştır. Bu adımlar, Türkiye'nin savunma sanayisini güçlendirmek ve ulusal güvenliği sağlamak adına önemli bir temel oluşturmuştur (Seren, 2021).

Bu bağlamda Türkiye'de 1980-1990 arasında kurulan savunma sanayi kuruluşları şunlardır:

- 1981: ASPİLSAN
- 1982: HAVELSAN; Yüksek Teknoloji A.Ş.
- 1983: Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- 1984: TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş.
- 1984: Aksa Makina Sanayi A.Ş.
- 1984: ETA Elektronik Tasarım Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- 1985: Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
- 1985: TUSAŞ Motor Sanayi A.Ş.
- 1985: MAN Kamyon ve Otobüs Sanayisi A.Ş.
- 1986: STFA Savronik Elektrik Sanayisi ve Ticaret A.Ş.
- 1987: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV)
- 1987: MİKES- Mikrodalga Elektronik Sistemler Sanayisi ve Ticaret A.Ş.
- 1987: FMC- NuroI Savunma Sanayisi A.Ş.
- 1988: ROKETSAN, TRANSVARO Elektron Aletleri Sanayisi ve Ticaret A.Ş.
- 1989: Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM)
- 1989: MARCONİ Komünikasyon A.Ş. (SELEX)
- 1989: GATE Elektronik

Türkiye, kendi savunma sanayi altyapısını oluşturarak ulusal güvenliğini sağlama ve dışa bağımlılığını azaltma konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Bu çabalar, ülkede savunma sanayisinde önemli başarılar elde edilmesine ve günümüzdeki güçlü havacılık sektörünün temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye savunma sanayi yatırımlarındaki dışa bağımlılığını azaltma hedefiyle stratejik planlamalara ve yatırımlara yönelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki yeteneklerini artırmak amacıyla milli projeler ve yerli savunma sanayi şirketleri devlet tarafından desteklenmiştir. Böylece Türk savunma sanayi, milli projeler sayesinde önemli bir gelişme kaydetmiştir. Altay tankı, MİLGEM korvetleri, ANKA İnsansız Hava Araçları ve Hürkuş eğitim uçağı gibi projeler, Türkiye'nin yerli savunma sanayi ürünlerine olan bağımlılığını azaltmaya, askeri yeteneklerini güçlendirmeye ve bölgesel güvenliğe katkı sağlamaya yardımcı olmuştur (Küçüköğlü, 2023).

Bu projeler Türkiye'nin savunma sanayisi kapasitesini geliştirmiş ve ulusal güvenlik açısından önemli bir etki artışı sağlamıştır. Türkiye'nin savunma politikasının bel kemiğini oluşturan temel ilkeler, kendi kendine yeterli hale gelerek yabancı ülkelere bağımlılığı en aza indirmek ve caydırıcılık kapasitesi yüksek bir ordu geliştirerek uluslararası siyasette tam özerk bir ülke olmaktır. (Insight, 2021). Özellikle Altay tankı gibi milli projeler Türkiye'nin yerli savunma sanayisi

ürünlerine olan bağımlılığını azaltma ve askeri yeteneklerini güçlendirme hedeflerine katkı sağlamıştır.

Ayrıca MİLGEM korvetleri gibi deniz tabanlı sistemler Türkiye'nin denizdeki gücünü artırarak hem Mavi Vatan Konseptine hem de bölgesel güvenliğe daha fazla katkı sağlamıştır. ANKA İnsansız Hava Araçları ve Hürkuş eğitim uçağı gibi projeler ise modern hava kuvvetlerinin gereksinimlerini karşılamak ve askeri eğitim alanında üst düzey yetenekler sunmak için önemli adımlar olmuştur. Bu milli projelerin devam etmesi Türkiye'nin savunma sanayi kapasite ve yeteneklerini artırmasına ve ulusal güvenlik çıkarlarını daha etkili bir şekilde korumasına olanak tanımıştır.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye, savunma sanayindeki dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla teknoloji transferi anlaşmaları da imzalamaktadır. Bu anlaşmalar sayesinde Türkiye, yabancı savunma sanayi şirketlerinden know-how olarak adlandırılan çok önemli uzmanlık bilgisi ve teknoloji transfer ederek yerli savunma sanayi şirketlerinin kendi ürünlerini geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Savunma Sanayisi Başkanlığı (2023) tarafından yayınlanan Savunma Sanayii Stratejisi raporunda, 2003 yılında Türkiye ve İsrail arasında imzalanan hava savunma sistemleri konusundaki deneyim ve teknoloji paylaşımını içeren anlaşma, uluslararası iş birliklerinin başarılı bir örneğı olarak gösterilebilir (Savunma Sanayii Başkanlığı, 2023: 20).

Tablo 1: Stratejik Büyüme ve İvme: Türk Savunma Sanayi Ciro Trendleri (2000-2022)

Yıllar	Toplam Ciro (Milyon \$)	Değişim Yıllık(%)	GSYH İçindeki Pay
2000	851.852.000	-	0,32%
2001	848.897.075	-0,35%	0,43%
2002	1.062.375.000	25,15%	0,46%
2003	1.301.000.329	22,46%	0,43%
2004	1.337.120.000	2,78%	0,34%
2005	1.591.162.692	19,00%	0,33%
2006	1.855.291.882	16,60%	0,35%
2007	2.437.625.437	31,39%	0,38%
2008	3.067.336.444	25,83%	0,42%
2009	2.900.147.387	-5,45%	0,47%
2010	3.706.740.570	27,81%	0,51%
2011	4.380.884.736	18,19%	0,57%

2012	4.756.380.652	8,57%	0,60%
2013	5.076.000.000	6,70%	0,62%
2014	5.101.000.000	0,49%	0,64%
2015	4.908.000.000	-3,78%	0,68%
2016	5.968.000.000	21,60%	0,70%
2017	6.693.000.000	12,15%	0,79%
2018	8.761.000.000	30,90%	1,12%
2019	10.884.081.347	24,23%	1,43%
2020	8.555.799.282	-21,39%	1,18%
2021	10.159.297.769	14,72%	1,24%
2022	12.196.447.159	20,05%	1,34%

Kaynak: Bu tablo Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçılar Derneği Performans Raporu 2019-2022'den derlenmiştir.

Tablo 1: 2000 ile 2022 arasındaki Türk savunma sanayi ciro rakamlarını ve yıllık değişim yüzdelere içerir. Sektör, zaman içinde ciro rakamlarında iniş çıkışlar yaşamış olsa da genel anlamda istikrarlı bir artış eğilimi göstermiştir. Özellikle 2022 yılı, bir önceki yıla göre %20,05'lik bir artışla toplam satış tutarını 12,196 milyar dolara çıkarmıştır. Bu dönemdeki etkileyici büyüme, Türk Savunma Sanayinin önemli bir gelişme kaydettiğini vurgulamaktadır. Ancak, bu ciro rakamlarının nominal değerler olduğu ve enflasyon etkisi içermediği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'nin yüksek enflasyon oranları, nominal ciro artışlarını yanıltıcı hale getirebilir. Gerçek üretkenlik ve rekabet gücünün artışı değerlendirilebilir için enflasyonun etkisi çıkarıldıktan sonra reel büyüme oranlarına bakmak gereklidir. Bu nedenle, ciro rakamının artıyor olması, tek başına üretkenlik ve rekabet gücünün arttığının kesin bir göstergesi değildir. Enflasyonun etkisi dikkate alındığında, sektördeki şirketlerin gerçek performansı daha net bir şekilde değerlendirilebilir.

Eylül 2023 ihracat verilerine göre Türk Savunma ve Havacılık Sanayi 2023 yılının Eylül ayında yaklaşık 430.320 milyon dolar tutarında ihracata imza atmıştır. Türk Savunma ve Havacılık Sanayi tarafından geçtiğimiz 2023 yılı Ağustos ayında yapılan 375.951 milyon dolar tutarındaki ihracat göz önünde bulundurulduğunda Eylül ayı ihracatında önceki aya göre yaklaşık %14 oranında artış yaşanmıştır (Türkiye İhracatçılar Meclisi [TİM], 2023).

Savunma sanayisi alanındaki milli projeler, Türkiye'nin stratejik savunma kapasitesini geliştirmek ve yerli üretimi teşvik etmek amacıyla yürütülen önemli çalışmaların temelini oluşturuyor. Bu bağlamda değerlendirildiğinde 2002 yılında sadece 66 savunma projesi yürütülürken 2022 yılında 793'e ulaşarak 12 kat

artmıştır. Aynı zamanda 2002'de 248 milyon \$ olan savunma ve havacılık ihracat oranı 2022'de Türkiye'nin savunma ve havacılık ihracatı 13 kat artarak 4,4 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (İletişim Bakanlığı, 2023).

Söz konusu bu projeler, savunma sanayindeki dışa bağımlılığı azaltma, teknolojik bilgi birikimini artırma ve yerli savunma yeteneklerini güçlendirme hedeflerine yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin savunma sanayisi üretimi uçaklar, zırhlı araçlar, gemiler, silah sistemleri gibi alanlarda geniş bir yelpazeye dağılmasıyla dikkat çekmektedir. Bu başarı sadece Türkiye'nin kendi yeteneklerine olan güvenini yansıtmakla kalmayıp, yabancı tedarikçilere olan bağımlılığı da azaltmakta ve ülkenin ekonomik büyümesine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Nitekim 2023 yılında Ocak-Ekim döneminde savunma ve havacılık ihracatı yüzde 35,4 artışla 4 milyar 350 milyon dolara ulaşmıştır (Kaya, 2023).

Milli savunma projeleri yerel mühendislik yeteneklerinin artırılmasına, teknolojik inovasyonun teşvik edilmesine, savunma sanayisinin rekabetçiliğinin güçlendirilmesine, beyin göçünün önlenmesine ve istihdama katkıda bulunmaktadır. Savunma ve Havacılık Sanayisi İmalatçılar Derneği (SASAD) tarafından 2022 Performans Raporu'na göre, 2021 yılında 75.660 kişi istihdam edilirken, 2022 yılında bu rakam 81.132 kişiye yükselmiştir. Bu projeler aynı zamanda ulusal güvenliğin teminatı olup, ülkenin kendi savunma ekipmanlarını üretebilme kapasitesi sayesinde dış tehditlere karşı daha fazla bağımsızlık sağlamaktadır. Türkiye'nin savunma sanayisi alanında uluslararası alandaki rekabetçiliğini artırarak ülkenin savunma ihtiyaçlarını karşılamada daha fazla özgürlük kazanmasına yardımcı olmaktadır (SASAD, 2022).

Türkiye'nin savunma sanayisinde milli üretim ve teknoloji geliştirme hedeflerine yönelik başarılı projelerden bazıları şunlardır: Atak Helikopteri, Milli Muharip Uçak, Altay Tankı, Milli Piyade Tüfeği, SİPER Hava Savunma Sistemi, Gökbey İnsansız Hava Aracı, SOM Seyir Füzesi, Atmaca Gemisavar Füzesi, TB2, Akıncı, Kızıl Elma, KAAAN, Anka II, Aksungur, Şimşek, T129 Atak, Milgem Milli Gemi, Bora-12.

Türkiye, savunma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başlattığı yerli ve milli projelerle önemli bir aşama kaydetmiş ve aynı zamanda savunma sanayi ürünlerini ihraç ederek döviz kazanma potansiyelini artırmıştır. Savunma ihracatının artırılması için ise yerli projelerin tanıtılması, duyurulması ve uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Milli Savunma Sanayisi Fuarı olan International Defense Industry Fair (IDEF) 2023, rekor düzeyde katılım ile düzenlenmiş ve Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki başarılarına odaklanarak uluslararası dikkat çekmeyi başarmıştır. Etkinlikte Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı açılış konuşması önemli bir konuya dikkat çekmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Savunma Sanayisi alanında gerçekleştirilen 850 farklı projenin sektöre önemli katkılar sağlayacağını belirtmiş ve 2022 yılında elde edilen 4,4 milyar dolarlık ihracat rakamının yanı sıra, 2023 yılının ilk altı ayında 2.378 milyar dolarlık rekor seviyede ihracata ulaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, 2023 yılı için 6 milyar dolarlık bir ihracat hedefi koyulmuştur (Savunma Sanayisi Başkanlığı, 2023).

Bu başarılar, Türkiye'nin savunma sanayi alanında yerli kapasitelerini güçlendirmesi ve uluslararası alanda rekabet avantajı elde etmesi açısından önemli bir dönemeçtir. Bu doğrultuda Tablo 2'de Türkiye'nin savunma sanayisi şirketlerinin dünyadaki konumları gösterilmektedir.

Tablo 2: 2022 Yılı Dünya'nın İlk 100 Savunma Sanayi Firması

Sıra	Şirket	Ülke	Savunma Gelirleri (Milyon \$)	Savunmadan Elde Edilen Gelir(%)	Savunma Geliri Değişikliği
1	Lockheed Martin	ABD	63,334.00	96%	-2%
2	RTX	ABD	39,600.00	59%	-5%
3	Northrop Grumman	ABD	32,435.00	89%	3%
20	Dassault Aviation	Fransa	5,034.01	76%	-18%
25	General Electric	ABD	4,410.00	6%	7%
30	Peraton	ABD	4,081.00	63%	-18%
35	Mitsubishi Group	Japan	3,346.00	38%	-33%
40	Textron Inc	ABD	2,834.00	22%	-12%
45	ST Engineering	Singapur	2,176.30	33%	1%
47	Aselsan	Türkiye	2,008.79	93%	-11%
58	Tusaş	Türkiye	1,483.70	81%	14%
80	Roketsan	Türkiye	873.35	100%	7%
100	Asfat	Türkiye	443.50	100%	149%

Kaynak: <https://people.defensenews.com/top-100/> Bu tablo, Defense News Tops tarafından 2023 yılında yayınlanan 'Dünya'nın İlk 100 Savunma Sanayi Firması' listesine giren ülkeleri ve firmaları derleyen verileri göstermektedir. Tablo, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Alvarez (2023) tarafından ortaya konulan savunma sanayisi millileşmesinin temel faydaları arasında dışa bağımlılığın azaltılması, kendi savunma ihtiyaçlarının yerinde ve etkili bir şekilde karşılanabilmesi, uluslararası ilişkilerde esneklik ve bağımsızlık, ekonomik kalkınmaya katkı, istihdam yaratma ve ekonomik büyüme gibi unsurlar yer almaktadır. Bu avantajlar, savunma sanayisi millileşmesinin bir

ülkenin bağımsızlığı ve güvenliği üzerinde kilit bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır. Temel faydalara erişim noktasında Türkiye'nin savunma sanayisinde uyguladığı millileşme politikaları, özellikle stratejik bir etki oluşturarak ulusal savunma kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, savunma sanayi şirketlerinin yerleşme ve millileşme hedefleri desteklenerek, Türkiye'nin küresel rekabet arenasında daha güçlü bir pozisyon elde etmesi hedeflenmektedir. ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT gibi önemli şirketlerin yanı sıra BAYKAR, HAVELSAN gibi diğer yerli ve milli firmalar, millileşme ve pazara açılma stratejilerine liderlik eden destekleyici politikaları benimsemektedir. Bu şirketler, yerli ve milli üretim konusunda elde ettikleri başarılarla Türkiye'nin savunma sanayisindeki dışa bağımlılığını azaltma konusunda önemli bir misyon üstlenmektedir.

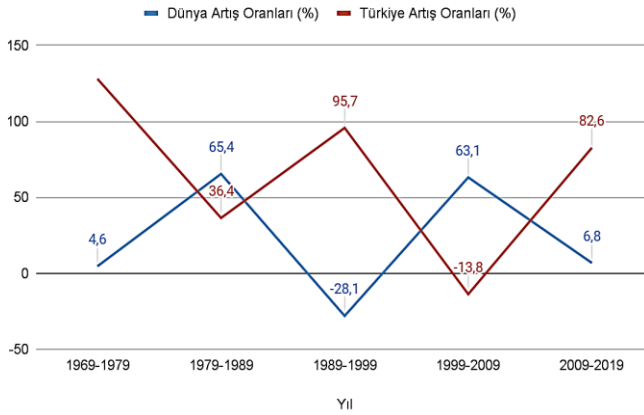
Türkiye'nin savunma sanayisi alanındaki hızlı gelişimi, millileşme politikalarının yanı sıra savunma sanayine yönelik artan destek ve Ar-Ge yatırımlarının bir sonucudur. Bu faktörler, Türkiye'nin savunma sanayisindeki yerleşme çabalarını destekleyerek uluslararası alanda daha rekabetçi bir konuma gelmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin savunma sanayisindeki millileşme politikalarını sürdürmesi, bölgesel bir güç olma hedefine yönelik ilerlemesine ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirmesine olanak tanıyacaktır. Bu politikaların devam etmesi, ülkenin savunma kapasitesini artırmanın yanı sıra ekonomik gücünü de kuvvetlendirerek uluslararası alanda etkin bir aktör olma yolunda önemli bir adım olacaktır.

3. Savunma Sanayi Harcamalarının Ekonomi ve Güvenlik Boyutları

Savunma sanayi harcamalarının incelenmesi, Kaldor'un (1966, 1968) ilk yasası çerçevesinde imalat sanayi büyümesi ile milli gelir büyümesi arasındaki olumlu ilişkiyi vurgulamaktadır. Ancak bu ilişkinin, ülkelerin benzersiz politika tercihleri, güvenlik durumları ve ekonomik koşulları gibi birçok değişkene bağlı olarak oldukça karmaşık olduğu göz ardı edilmemelidir. Özellikle Ukrayna savaşı sonrasında, refah seviyesi yüksek ülkelerden Almanya'nın ekonomik üretiminin %1,6'sını, Finlandiya'nın %36'sını, Litvanya'nın %27'sini ve İsveç'in %12'sini savunma harcamalarına yönlendirmesi, ülkelerin güvenlik endişelerinde ve stratejik önceliklerindeki değişiklikleri yansıtabilir (Reuters, 2023). Güvenlik tehditlerindeki artış veya bölgesel güç dengelerindeki değişimler, ülkeleri savunma harcamalarını artırmaya itebilir. Bu durum, savunma harcamaları ile imalat sanayi büyüme oranı arasındaki ilişkinin, ekonomik faktörlerin yanı sıra ulusal güvenlik politikaları, stratejik hedefler ve uluslararası koşullar gibi çok sayıda etkenin bir yansıması olduğunu göstermektedir. Her ülkenin savunma harcamalarını belirlemede kendine özgü dinamiklere sahip olduğunu anlamak önemlidir. Savunma harcamalarının artırılması ulusal güvenlik gereksinimleri ve stratejik hedeflerle şekillenen karmaşık bir süreci içermektedir. Özellikle tehdit algısı yüksek olduğunda, ülkelerin savunma harcamalarını artırma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Bu durum ulusal güvenlik politikalarının olaylara ve tehdit seviyelerine duyarlı bir şekilde tepki verdiğini göstermektedir. Nisan 2023 tarihli Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI/Stockholm International Peace Research Institute)

raporuna göre; 2022 yılında dünya genelindeki silah harcamalarının %3,7 reel artışla 2,24 trilyon dolara ulaştığı verilerle aktarılmaktadır (SIPRI, 2023). Raporda Türkiye'nin savunma harcamalarıyla ilgili 2014 ve 2023 yıllarına ait verilere yer verilmektedir. 2014 yılında Türkiye'nin GSYİH'sinin %1,4'ünü savunmaya ayırdığı ancak 2023 yılında bu oranın %1.31'e düştüğü ve dünya sıralamasında 27. sıraya gerilediği ifade edilmektedir. Bu durumda Türkiye'nin yerli savunma sanayine yönelik ciddi yatırımlar yapmasının bir sonucu olarak TL kullanımının arttığı vurgulanmaktadır. Ancak raporda birçok uzmanın Türkiye'nin GSYİH'sinin en az %2'sini savunma harcamalarına ayırması gerektiği konusunda görüş birliği içinde olduğu belirtilmektedir. Türkiye'nin savunma bütçesinin yaklaşık %50,2'sinin personel giderlerine %25,4'ünün ise ekipman tedariki ve Ar-Ge çalışmalarına ayrıldığı detaylıca açıklanmıştır. 2014 yılında Türkiye savunma harcamaları bakımından NATO ülkeleri arasında 8. sırada bulunurken, 2023 yılı itibarıyla 27. sıraya gerilemiş durumdadır. Aynı raporda Amerikan doları cinsinden hesaplandığında ise Türkiye'nin NATO üyeleri arasında 10. sırada olduğu ve savunma bütçesinin 15.8 milyar dolar olduğu rapor edilmektedir. Bu çerçevede Grafik 1. Türkiye'nin savunma harcamalarındaki artışı dünya ile kıyaslamalı biçimde göstermektedir. Ayrıca Orta ve Batı Avrupa'da askeri harcamaların Soğuk Savaş dönemine benzer seviyelere döndüğü ve 2022'de 345 milyar doları aştığı SIPRI verileriyle ortaya konmuştur.

Grafik 1: Devletlerin Savunma Harcamalarına Genel Bakış

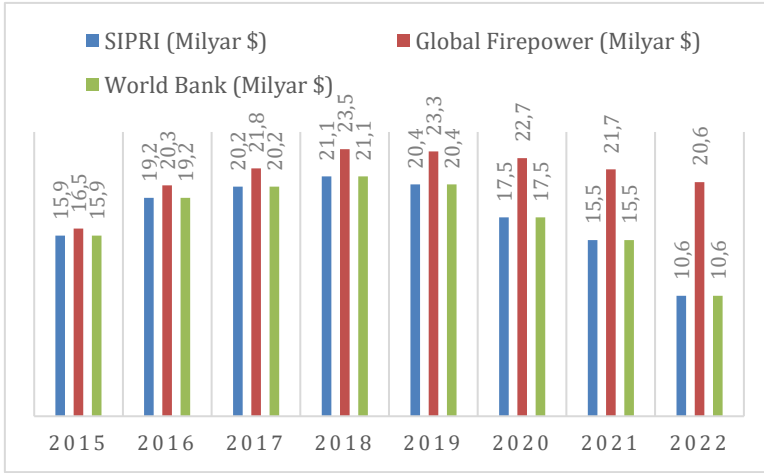

Kaynak: <https://www.Sipri.Org/Databases/Milex> Stockholm İnternational Peace Resarch Intitue (SIPRI) 2019 yılında yayınlanan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.

SIPRI'nın raporuna göre, ABD dünya genelinde en yüksek askeri harcamalara sahip ülke olarak öne çıkmakta ve 2022 yılında 877 milyar dolar Savunma harcamasının olduğu belirtilmektedir. Bu miktarın dünya toplamının %39'unu oluşturduğu vurgulanmaktadır. NATO üyesi ülkelerin toplamda 1,2 trilyon dolarlık askeri harcama yaptığı ve bu miktarın 2021'e göre %0,9 arttığı bilgisi sunulmaktadır. Orta ve Batı Avrupa'da, Birleşik Krallık'ın 68,5 milyar dolarlık en yüksek askeri harcamaya sahip olduğu ve bunun 2,5 milyar dolarının Ukrayna'nın

desteklenmesi amacıyla kullanıldığı ifade edilmektedir. Özellikle olağandışı durumlarda devletlerin savunma harcamaları farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılığa Rusya Federasyonu örnek verilebilir. 2023'ün ilk yarısında Rusya'nın başlangıçta 2023 için hedeflediği 4,98 trilyon rubleden (54 milyar dolar) daha fazla savunma harcaması yaptığı ve bu miktarın %12 artışla 600 milyar rubleyi aştığı görülmektedir (SIPRI, 2023). Bu, Rusya'nın savunma bütçesine yönelik artan bir yatırımın ve Ukrayna'daki savaşın maliyetlerinin finansman üzerinde daha fazla baskı yarattığını göstermektedir. Bu dönemde bölgesel çatışmaların artış gösterdiği açık bir gerçektir (Reuters, 2023). Türkiye'nin jeopolitik konumu ve artan riskler nedeniyle özellikle hava savunma sistemleri yerlilik ve millilik bakımından kritik önem taşımaktadır (Görgün, 2021). Bu bağlamda ekonomik ve ulusal güvenlik açısından karşı karşıya olunan bu tür tehditlere etkili bir şekilde yanıt verme yeteneği Türkiye'nin savunma harcamaları, savunma bütçesi ve millileşme politikalarının şekline ve içeriğine bağlıdır. Bu süreçte savunma harcamalarındaki artış veya azalışın ötesinde, savunma bütçesine ayrılan kaynakların kullanımı, askeri kabiliyetlerin geliştirilmesi, savunma sanayisi ve teknolojik yeniliklerle yakından ilişkilidir. Ayrıca millileşme politikalarının uygulanması, yerli savunma sanayisinin gelişmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması da ulusal güvenlik açısından önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin bu alanlarda atacağı adımlar ulusal güvenliğini artırmak ve bölgesel çatışmaların etkilerine karşı dirençli bir konumda olmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir.

Grafik 2: Yıllara Göre Türkiye'nin Savunma Harcamaları

Kaynak: <https://www.Sipri.Org/Databases/Milex> Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) 2022 yılında yayınlanan verilere dayanılarak hazırlanmıştır.

Savunma harcamalarının artmasının iki temel nedeni vardır. Türkiye'yi de kapsayan birinci temel neden devletin kendini tehdit altında hissetme durumudur. İkinci temel neden ise yöneticilerin dış politika anlayışında silahlanmaya ağırlık vermesidir. (Köker, 2002:125) Grafik 2'de 2015-2022 yılları arasında Türkiye'nin savunma sanayisi harcamaları istatistiksel olarak görselleştirilmiştir. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verilerine göre (2022) Türkiye'nin

savunma harcamaları 2015 yılında 15,9 milyar ABD doları iken, 2022 yılında 10,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ülkeleri askeri güçlerine göre sıralayan bir web sitesi olan Global Firepower (2022) verilerine göre ise Türkiye'nin 2022 savunma sanayisi harcamaları 11 milyar ABD dolarıdır. Ülkeleri Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) göre sıralayan Dünya Bankası (World Bank)'nın verilerine göre (2023) Türkiye'nin 2022 savunma sanayi harcamaları gayri safi yurtiçi hasılasının %1,2'sine tekabül etmektedir. Savunma harcamaları dendiği zaman söz konusu olan sadece ithalat oranları değildir; askeri, mühimmat teçhizat vb. diğer tüm harcamaları kapsamaktadır.

Yukarıdaki veriler çerçevesinde Türk Savunma Sanayi harcamaları 2022 yılında 10,6 milyar dolara kadar düşmüştür. Bu, 2021 yılına göre %26'lık bir düşüşe işaret etmektedir. Bu azalış Türkiye'nin son üç yılda devam eden ilerleme eğilimini yansıtmaktadır. Bu bağlamda bu azalışın Türkiye'nin millileşme politikalarının güçlenmesiyle yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler. Savunma Sanayii Müsteşarlığının kendi sektörüne özel "Nitelikli Ürün Kredisi" ve "EYDEP" gibi destek mekanizmaların bu sonuca etkisi önemlidir (Savunma Sanayii Başkanlığı, 2018). Öte yandan yine savunma hizmetine fon sağlayan finansman kaynakları olarak hükümet bütçesi, Savunma Sanayii Destekleme Fonu, FMF (Foreign Military Sale) Kredisi, NATO Enfrastrüktür Fonu, ABD Güvenlik Yardımı ve Diğer Kaynaklar olarak da sıralanabilir (Sevinç, 2019). Görüldüğü üzere savunma üzerine geliştirilen politikalar dışa bağımlılığı azaltmayı ve savunma yeteneklerini artırmayı amaçlayarak savunma harcamalarında farklı bir yönelime işaret etmektedir. Bir ülkenin savunma harcamaları ve güvenlik kapasitesi üzerine değerlendirmeler yapılırken dikkatli ve analitik bir yaklaşım benimsemek önemlidir. Savunma harcamaları üzerine değerlendirmelerde sadece miktar açısından değil aynı zamanda etkinlik ve verimlilik açısından da analiz yapılmalıdır. Şüphesiz savunma harcamalarının artması bir ülkenin askeri kapasitesini güçlendirebilir ve diğer devletler üzerinde caydırıcı bir etki yaratabilir (Biçer, 2022). Bu anlamda Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı artan silahlanması savunma harcamalarının muhtemel caydırıcı etkisinin bir örneğini sunmaktadır.

Yunanistan, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki artan faaliyetlerinden kaynaklanan endişelerle birlikte savunma harcamalarını artırmış ve bu eylem Türkiye üzerinde caydırıcı bir etki yaratmıştır. Ancak bu durumun yalnızca bir yönünü ele almak daha geniş bir perspektifi göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Savunma harcamalarının caydırıcı etkisi bir dizi faktörün bir araya gelmesine bağlıdır ve her zaman garantili değildir. Öncelikle savunma harcamalarının miktarı önemlidir ancak harcanan paraların ne kadar etkili bir şekilde kullanıldığı da aynı derecede kritiktir. Yani yüksek savunma harcamaları yeterli askeri kapasite ve modernleşmeyle desteklenmediği sürece caydırıcı bir etki yaratma olasılığı düşüktür denilebilir.

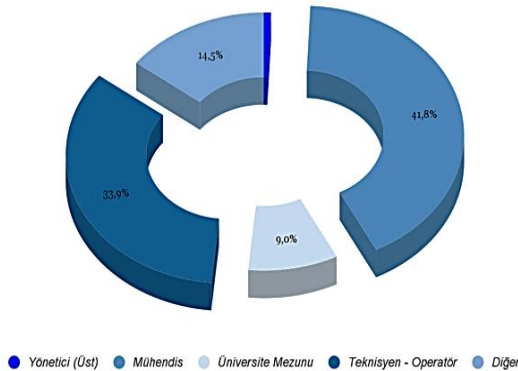
Savunma sanayisi modernizasyonu çerçevesinde sektördeki toplam 81,132 personel istihdam edilmektedir. Bu çalışanların %29'u mühendis, %11'i üniversite mezunu ve %44'ü teknisyen/operatördür. Bu istihdam profili, sektörün yüksek nitelikli bir işgücüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, yönetici kadrosu ile diğer çalışanlar arasındaki belirgin fark, işletmenin yönetim ve operasyonel

görevlere özel bir stratejik önem atfettiğini yansıtmaktadır. Modernizasyon çabalarının sektöre etkisi, sadece personel sayısındaki artışla sınırlı değildir; aynı zamanda niteliksel iyileştirmeleri de beraberinde getirmektedir. Mühendislik ve üniversite mezunu oranlarındaki artış, sektördeki bilgi ve teknolojiye yapılan stratejik yatırımın bir yansımasıdır. Teknisyen ve operatörlerin yüksek orandaki katılımı, operasyonel yeteneklerin güçlü bir temel üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

Yönetici kadrosundaki belirgin farklılık, şirketin liderlik pozisyonlarında deneyimli profesyonellere odaklandığını ve bu sayede stratejik karar alma süreçlerini güçlendirdiğini göstermektedir. Bu durum, sektörde uzmanlık ve rekabet avantajının sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesini desteklemektedir (SASAD, 2022). Dolayısıyla savunma sanayisi ekonomik büyüme, teknolojik ilerleme ve istihdam olanakları açısından da büyük bir öneme sahiptir. Bu çerçevede atılan adımlarla birlikte Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdam oranı da 44.700 kişiden 79.300'ün üzerine çıkarılmıştır (DefensHere, 2023). Nitekim bir ülkenin savunma sanayisi yeteneklerini geliştirmek ve bağımsızlık hedeflerine ulaşmak için stratejik planlamalar yapması ve yerli üretim, teknoloji transferi ve uluslararası iş birliklerine odaklanması gerekmektedir.

Bu doğrultuda bir ülkenin sınır güvenliğini ve iç istikrarı sağlaması için etkin bir savunma stratejisi ve modellerine ihtiyacı vardır. Savunma sanayisi ve askeri teknolojilerin rolü söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bununla birlikte Türkiye'nin etkin bir tüm unsurlarıyla etkin ve etkili bir savunma sistemi oluşturabilmesi, yalnızca ulusal değil aynı zamanda uluslararası alanda daha etkili bir rol oynama çabalarının da gerekliliği olarak ön plana çıkmaktadır. Her ülkenin benzersiz savunma politikaları ve öncelikleri olsa da savunma harcamalarının etkili ve denge içinde yönetilmesi, ekonomi, güvenlik, refah ve toplumsal barış arasındaki çok boyutlu ilişkiler dolayısıyla önemlidir.

Grafik 3: Sektörün Personel İstihdam Oranları

Kaynak: Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) 2022 Savunma Sanayii Performans Raporu verilerinden derlenmiştir.

Bir devletin savunma harcamaları ne kadar yüksek olursa olsun, diğer devletler bu harcamaların gerçek askeri kapasiteyi yansıtmadığını veya ulusal

güvenlik tehditlerini artırıcı bir şekilde kullanılmadığını düşünebilirler. Bu durumda savunma harcamaları istenen caydırıcı etkiyi yaratmayabilir. Sonuç olarak savunma harcamalarının caydırıcı etki yaratması karmaşık bir konsepttir ve yalnızca harcamaların miktarına değil etkinliğine ve oluşturduğu algılara da bağlıdır. Bu nedenle caydırıcılık stratejileri tasarlanırken dikkatli bir analiz ve diplomatik çaba gerekmektedir. Diğer ülkelerin güçlü bir askeriyeyle donatılmış bir ülkenin saldırgan niyetlerini göz önünde bulundurarak daha dikkatli ve ihtiyatlı davranabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Walt, 1987). Böylece savunma harcamaları bir ülkenin güvenlik çıkarlarını korumak ve saldırganlık potansiyelini azaltmak için stratejik bir araç olarak işlev görebilir. Aynı zamanda savunma harcamaları bir ülkenin bağımsızlık ve egemenlik hakkını vurgulayan bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletler, kendi savunma sanayilerini geliştirerek dış güçlere bağımlılığı azaltabilir ve kendi ulusal güvenlik politikalarını bağımsız bir şekilde yürütebilirler. Kendi savunma sistemlerini üretebilen ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bir ülke dışa bağımlılığın getirdiği zayıflıklardan büyük ölçüde kurtulur ve ulusal güvenliğini güvence altına alır. Bu durum bir ülkenin politikalarını bağımsız bir şekilde belirlemesini ve dış müdahalelere karşı dirençli olmasını sağlar. Bu bağlamda savunma sanayisinin önemi ve bağımsızlık arasındaki ilişki bir ülkenin milli güvenlik ve bağımsızlık hedeflerini gerçekleştirmesindeki kritik rolü vurgulamaktadır.

Yerli ve milli odaklı politikaların hayata geçirilmesi ve savunma sanayisi projelerinin güçlendirilmesi, Türkiye'nin ulusal güvenlik ve bağımsızlık hedeflerine ulaşmasında kritik öneme sahiptir. Türkiye'nin coğrafi konumu ve doğal kaynakları ile bölgeyle olan kültürel-tarihi etkileşimleri onun uluslararası arenada önemli bir aktör olmasına neden olmuştur (Çevik ve Bektaş, 2019). Ancak bugün bu coğrafi avantajların sürdürülebilirliği tartışılmakta, yarattığı riskler ve belirsizlikler nedeniyle Türkiye'nin ulusal güvenliğine olan olumsuz etkileri eskiye kıyasla daha çok gündeme gelmektedir. Bu riskler ve belirsizliklerle mücadele etmek ve ulusal güvenliğini tesis etmesi için Türkiye'nin güçlü bir askeri kapasite ve gelişmiş bir savunma sanayine sahip olması önceliğidir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu birçok çatışma bölgesini içermekte ve özellikle Suriye, Irak, Libya ve Doğu Akdeniz gibi bölgelerde süregelen çatışmalar Türkiye'nin ulusal güvenliğini doğrudan tehdit eden önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu bölgelerde yaşanan çatışmalar Türkiye'nin ulusal güvenlik çıkarlarını karmaşık bir şekilde etkileyerek ulusal sınırlarının güvenliğini riske atabilmektedir. Söz konusu terör sorunları, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehdit oluşturabileceği için Türkiye'nin ulusal güvenlik çabalarını daha da ivedi hale getirmektedir.

Türkiye'nin savunma kapasitesini artırma çabaları sadece ulusal güvenlik açısından değil aynı zamanda bölgesel istikrara katkı sağlama amacını taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye askeri kapasite ve savunma sanayisi alanında sürekli yatırımlar yapma gerekliliği ile karşı karşıyadır. Savunma sanayi yatırımları ve plan-proje oluşturma çabaları, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak ve bölgedeki istikrarsızlığı önlemek yönündeki projeksiyonunun bir ifadesidir.

4. Milli Savunma Sanayi Stratejisinin Politik Boyutu

Anarşi ile tanımlanan bir uluslararası sistemde, komşu devletler rakiplerinin eylemleri arkasındaki bütün olasılıkları düşünmek ve en kötüsünü varsaymak zorundadır (Jervis, 1976; Richardson, 1960). Devlet dışı silahlı grupların çoğalması, geleneksel devlet egemenliğinin zayıflaması, bölgesel güç rekabetinin derinleşmesi ve vekâlet savaşlarının yaygınlaşması, bölgesel güvenlik ortamını sarsmış ve Türkiye'yi daha proaktif bir tutum sergilemek için yeni ve kararlı bir askeri ve savunma stratejisi benimsemeye zorlamıştır (Yeşiltaş, 2021). Sarsılan bölgesel güvenlik ortamında istikrarı sağlayabilmek adına oluşturulan güvenlik stratejileri, güvenlik tehditlerini güvenlik bağlamında temalar ve ana hatları, öncelikleri, güvenliğe yönelik prensipleri, kısıtlamaları ve gerektiğinde yetki ve sorumlulukları tayin edebilmektedir (Aslan, 2021). Bu bağlamda savunma politikaları güvenlik stratejilerinden farklı olarak siyaset ile askeri bakış açısı arasında bir köprü olmakla birlikte siyasi askeri karma içeriğe sahiptir (Aslan, 2021: 237).

Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili savunma politikalarının oluşturulması devletin farklı kademeleri arasında uyumlu, iş birliğine dayalı ve birlikte hareket etme prensibi ile gerçekleşmektedir. Nitekim bu faaliyetlerin siyasi sorumluluğu Cumhurbaşkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'na aittir. Ancak savunma sektörü, farklı sektörleri içeren geniş bir alanı kapsadığı için Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği'nin yardımıyla MGK tarafından genel güvenlik stratejisinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. (Aslan, 2021: 249). Ayrıca, savunma ekonomisinin canlı ve üretken tutulması hedeflenerek, Savunma Sanayii Başkanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı teşvik ve yönlendirmeler yapılmaktadır.

Türkiye uzun vadeli stratejik önceliklere odaklanarak üç ana hedef belirlemiştir. Birincil amaç, "stratejik özerklik" elde etmektir. Bu sürdürülebilir ve kendi kendine yeten bir savunma endüstrisi oluşturmayı, iddialı ve caydırıcı bir askeri duruş sergilemeyi ve birincil güvenlik endişelerini ele almayı içermektedir. İkinci ana hedef, özellikle terörle mücadelede "önleyici güç yapısına ve stratejisine" sahip olmaktır. PKK'nın 2015'teki kentsel saldırılarından sonra Irak ve Suriye'deki genişlemesi ve IŞİD'in kazanımları, önleyici askeri operasyonları kaçınılmaz hale getirmiştir. Üçüncü olarak, Türkiye'nin askeri caydırıcılığını göstermek önemlidir (Yeşiltaş, 2020). Bu Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun stratejik çerçevesi içinde Türkiye'nin merkezi bir bileşeni olmuştur. Suriye krizi ve bölgesel belirsizliklerle birlikte, caydırıcılık, Türkiye'nin tek taraflı hareket yeteneği, askeri gücünü etkili bir şekilde sergileme kapasitesi ve güvenilir caydırıcılık uygulama yeteneği üzerinde odaklanarak önemli bir stratejik unsur olarak yeniden öne çıkmıştır. Caydırıcılık kavramı, literatürde çeşitli tanımlara sahiptir. Örneğin Stein (1992: 147) tarafından yapılan bir tanıma göre caydırıcılık, bir düşmanın istenmeyen bir eylemde bulunmasını engellemek amacıyla ceza veya erteleme tehdidi olarak açıklanmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization, WTO) tarafından yapılan bir değerlendirmeye göre savunma sanayi ürünlerinin ihracatının uluslararası ekonomik ilişkilerin güçlenmesine, istihdam oluşturulmasına ve teknolojik inovasyonların teşvik edilmesine yönelik önemli bir potansiyele sahip görünmektedir. Yerli ürünlerin ihracatı yerel savunma sanayilerinin gelişimine

katkıda bulunmanın yanı sıra ihracat yapan ülkenin dış politika hedeflerini şekillendirmede etkin bir rol oynama yeteneği taşımaktadır (Dünya Ticaret Örgütü, 2018).

Türkiye'nin ihracat performansını artırmaya yönelik stratejilerini ele alırken milli ve yerli üretimi desteklemeye yönelik atılımların yıllık olarak nasıl değiştiğinin analizi, özellikle savunma sanayi politikalarının etkilerinin değerlendirilmesi bağlamında büyük bir öneme sahiptir. Uluslararası ilişkiler ve diplomasi bağlamında Türk Savunma Sanayisi'nin etkisi, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki İkinci Dağlık Karabağ çatışması üzerinden incelendiğinde önemli bir boyut kazanmaktadır. Türk yapımı İnsansız Hava Araçları (İHA'lar) bu çatışmanın seyrinde etkili bir rol oynayarak, yakın askeri tehditlerin etkili bir şekilde ortadan kaldırılmasına katkı sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin askeri etkisinin ve potansiyelinin belirgin bir şekilde artmasında belirleyici ve dönüştürücü bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Kınık, 2021).

Birçok Türk savunma sanayisi firmasının katkısıyla ve Türk Havacılık ve Uzay Sanayi (TUSAS) ana yükleniciliğinde geliştirilen Türkiye'nin Milli Muharip Uçağı (MMU) KAAN ilk uçuşunu 21 Şubat 2024'te gerçekleştirmiştir. Uzunluğu 21 metre, kanat açıklığı 14 metre olan Kaan projesi ile Türkiye 5. nesil uçak üreten sayılı ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Bu gelişme, Türk savunma sanayisinin uluslararası alanda rekabet edebilir bir seviyeye ulaşma çabalarının somut bir kanıtıdır (Savunma Sanayi Başkanlığı). KAAN projesindeki önemli bir diğer nokta ise, başlangıçta 27 kişilik bir ekip ile başlayan bir projenin, bugün 1. 832 kişilik bir ekibe ulaşmasıdır. Bu durum, savunma sanayisinin istihdam olanaklarını önemli ölçüde genişlettiğini göstermektedir. Personel istihdamındaki bu artış, savunma sanayisinin sektördeki işgücü piyasasına olumlu katkıları bulunmakla birlikte ekonomik büyüme de desteklediğini göstermektedir.

Sonuç

Küresel kapitalist düzenin evrimi, uluslararası ilişkilerin karmaşıklığı, terörizmin yükselişi ve istikrarsız rejimlerin bulunduğu bölgelerdeki zorluklar savunma harcamalarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Özellikle ulusal güvenliği sağlamak için güçlü bir savunma sistemi olmadan terörizmin ve istikrarsızlığın etkileriyle başa çıkmak zorlaşabilir. Bu bağlamda savunma harcamalarının ekonomik kriz dönemleriyle sınırlı olmadığını sürekli olarak varlığını koruduğu gerçeği kabul edilmelidir. Bir ülkenin ekonomik zorluklarla mücadele ettiği bir dönemde savunma harcamalarına kaynak aktarımının ekonomik küçülmenin bir belirtisi olarak algılanabileceği düşünülse de bu tür kararlar yalnızca ekonomik boyutta ele alındığında daha büyük bir perspektif göz ardı edilmektedir. Dışa bağımlı bir ülke için savunma harcamalarının zorunluluğu ulusal güvenlik, bölgesel istikrar ve yerli üretim kapasitesi gibi stratejik konuları doğrudan etkilemektedir. Her ülkenin karşılaştığı iç ve dış tehditler, benimsediği ekonomik kalkınma stratejileri ve ulaştığı gelişmişlik düzeyleri önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde elde edilen araştırma sonuçlarını geliştirmekte olan bir ülkenin savunma harcamalarının ekonomik boyutunu değerlendirirken aynı perspektifte kullanmak doğru bir sonuca ulaşmayı zorlaştırabilmektedir. Dolayısıyla

savunma harcamalarının gerekliliği konusu stratejik, siyasi faktörler, ulusal güvenlik ve bölgesel istikrar gibi önemli unsurlar göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır. Nitekim Savunma sanayindeki yeni yatırımların ülkenin beşeri sermayesinin gelişimine katkısı yadsınamaz (Kar, Çetenak, 2022).

Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihsel bağımsızlık mücadelesi ve Lozan Antlaşması sonrasındaki savunma sanayi zorlukları ülkenin savunma sektöründe dışa bağımlı bir yapıda olduğunu belirgin bir şekilde yansıtmaktadır. Bu bağlamda yerli savunma sanayisinin geliştirilmesi ulusal güvenliğin teminatı olarak öne çıkan bir zorunluluk arz etmektedir. Enerji bağımlılığı ve dış borç Türkiye'nin ekonomik istikrarını ve toplumsal refahını olumsuz etkileyen önemli faktörlerdir (Acaravcı ve Yıldız, 2018). Bu faktörler ekonomik büyümeyi, enflasyonu, işsizliği ve gelir adaletsizliğini olumsuz etkileyerek ülkenin kalkınma hedeflerine ulaşmasını engellemektedir. Türkiye'nin dış borçlarının büyük bir kısmının savunma harcamalarının oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda yerli savunma sanayisinin güçlendirilmesi, ulusal bağımsızlık ve güvenliğin yanı sıra ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasına da katkıda bulunabilir (Akın ve Akça, 2023: 1). Dolayısıyla yerli savunma sanayisinin geliştirilmesi, Türkiye'nin savunma ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde stratejik bir ulusal öncelik olarak kabul edilmelidir. Son zamanlarda Dünya'da yaşanan terör olayları ve uluslararası siyasette yaşanan sorunlarla beraber savunma sanayisi de hız kazanmıştır (Baran, 2018).

Bölgesel olaylara daha fazla müdahale etme ve sınır güvenliğini koruma stratejisi ile savunma harcamaları arasındaki bağlantıyı kurmak savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisini anlamamıza kolaylık sağlamaktadır. Savunma harcamalarının etkileri iktisatçıların üzerinde anlaşamadıkları bir konudur. Genel görüş; savunma harcamalarının etkilerinin, harcamaların bileşimine bağlı olduğu doğrudur. Altyapı harcamaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde ülkenin kalkınmasına yardımcı olabilmektedir. (Seyhan, Örnek & Aksoğan, 2013). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini pozitif dışsallıklara dayanarak açıklayan Keynesci yaklaşıma göre daha fazla savunma harcaması önemli bir çarpan etkisine sahip olabilir. Savunma harcamalarının yarattığı talep kapasite kullanımını artırarak çıktı düzeyini büyütür. Sonuç olarak sermayenin kazanç oranı, yatırımlar ve büyüme artar (Looney, 1994: 46-47).

Keynesci yaklaşım göre Savunma harcamaları pozitif dışsallıklara sahiptirler. Bu dışsallıklar; askeri personelin eğitimi, altyapı oluşturma ve askeri araştırma geliştirme yoluyla artan teknik yöntemler ve ordunun iç güvenlik hizmetlerine sağladığı destekler gibi sayısal olmayan faktörlerin tümünü içermekte olup bu dışsallıklarla faktör verimliliği artırılabilir. Özellikle araştırma-geliştirme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan teknik yenilikler kısa süre içinde tüm ülkeye fayda sağlayabilme potansiyeline sahiptir (Nadaroğlu, 1985: 184-185).

Sonuç olarak savunma harcamaları ekonomide sermaye yatırımlarını artırarak yatırım miktarını ve büyümeyi teşvik etmektedir. Bir diğer önemli unsur olan arz etkisi ise savunma harcamalarının savunma endüstrisine olan talebi artırmasını ifade etmektedir. Bu durum savunma endüstrisinde büyümeye ve istihdama katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Sonuç olarak savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hem talep artışı hem

de savunma endüstrisinin büyümesi yoluyla ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir (Looney, 1994). Savunma harcamalarının artırılmasının, ekonomik sorumluluklar ve stratejik planlamalar açısından titizlikle ele alınması gerekmektedir. Bu kararın diğer önemli kamu harcamaları, örneğin eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanları doğrudan etkileyeceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'nin savunma yatırımları, sadece askeri güç kapasitesini değil ekonomik bağımsızlığı artırma ve yerli savunma sanayisini geliştirme fırsatını da beraberinde getirmektedir. Sandler ve Hartley'nin (2018) belirttiği gibi yerli savunma sanayisinin desteklenmesi, istihdam yaratma, teknolojik gelişimi teşvik etme ve ekonomik büyümeyi destekleme konularında önemli katkılarda bulunabilir.

Özellikle vurgulanması gereken bir diğer husus savunma harcamaları ekonomide tam kamusal mallar olarak sınıflandırılmakta ve kamusal malların özelliklerini taşımaktadır. Bu özelliklerden en önemlileri faydasının toplum içerisinde bölünememesi ve hizmetten kimse mahrum bırakılmamasıdır (Durgun, Ö, Timur; M. C, 2017). Savunma harcamalarının kontrolsüz bir şekilde artması durumunda ortaya çıkabilecek olan israf ve bu durumun aynı zamanda toplumun refahını da olumsuz etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumun refah düzeyini doğrudan etkileyen savunma harcamalarının etkili bir şekilde planlanması ve yönetilmesi, savunma yatırımlarına öncelik verilmesi gerekliliği, ekonomik literatürde sıkça vurgulanan bir konudur. Bu bağlamda yerli ve millileşme projelerinin desteklenmesi, savunma yatırımlarının artırılması konusundaki kararların dikkatle yönetilmesini gerektirir. Ayrıca bu kararların diplomatik çabalarla uyum içinde alınması, ulusal çıkarların yanı sıra uluslararası ilişkilerin gözetilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Ekonomi ile büyüme arasındaki doğrusal ilişkinin ölçek ve etki boyutları incelendiğinde bir ülkenin savunma harcamalarını ihtiyaçlarına odaklamasının, ekonomik büyüme stratejileri açısından kritik bir rol oynadığı söylenebilir. Ancak bu odaklanmanın dengeli ve kontrollü bir şekilde yapılması ekonomik istikrarın güçlendirilmesinde önemli bir etken olacaktır. Bu nedenle savunma bütçesiyle ilgili alınacak kararların ekonominin genel büyüme stratejileriyle uyumlu olması büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle konu üzerine yapılacak çalışmalarda bunun üzerine gidilmesi, yeni orta vadeli plan çerçevesinde savunma yatırımlarının analiz edilmesi Türkiye özelinde daha kapsamlı veriler elde edilmesini sağlayacak ve araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Acaravcı, A. & Yıldız, T. (2018). Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(2): 137-152.
- Altay, C. (2020). *Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları Üzerinde Bir Uygulama (1993-2017)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Şırnak Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akalın, T. Z. & Bıyıkoglu, N. (2009). *Türk Savunma Sanayii Tarihi*. Ankara: Milsoft Yayınevi.
- Akça, İ. & Özden, B. (2021). *A Political-Economic Map of the Turkish Defense Industry*. İstanbul: Heinrich Böll Vakfı.

- Aslan, M. (2021). Türkiye'nin Savunma Stratejileri ve Politikaları. İçinde Savunma Politikalarına Giriş. Ed: Ferhat Pirinççi, Murat Yeşiltaş. İstanbul: SETA Yayınları: 225-249.
- Baran, T. (2018). Türkiye'de Savunma Sanayi Sektörünün İncelenmesi ve Savunma Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 58-81.
- Barlas, A. W. (2020), The Impact of Government Expenditure on Economic Growth in Afghanistan. *Journal of Economics and Business*, Vol.3, No.2: 729-733.
- Benoit, E. (1978). "Growth and Defense in Developing Countries". *Economic Development and Cultural Change*, 26(2): 271-280.
- Bıçer, S. (2022). NATO'nun Savunma ve Caydırıcılık Çalışmaları ile İlgili Bir Değerlendirme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(42): 323-346. *Birleşmiş Milletler (BM) (2023). Birleşmiş Milletler nedir?* <https://www.un.org/en/about-un/>
- Ceyhan, T. & Köstekçi, A. (2021) Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye'den Kanıtlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 31, 2, 913-928.
- Çiftçi, S. (2023). Military Might: A Domestic Economy Explanation of Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies* 24(5). 1-24. DOI: 10.1080/14683849.2023.2196020
- Collier, P. (2006). War and Military Expenditure in Developing Countries and Their Consequences for Development. *The Economics of Peace and Security Journal*, 1(1): 1-24.
- Cottam, M., Mastors, El., Preston, T. and Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*. (Çev. Mesut Şenol, Ebru Altunoğlu). Ankara: BB101 Yayıncılık.
- Cumhuriyet Gazetesi (03 Mayıs 2023). Uçak Fabrikalarımız. cumhuriyet.com.tr b
- Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı (2023). *Türkiye Savunma Sanayii Raporu 2023*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı.
- Çevik, İ. & Bektaş, G. (2019). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16): 229-236.
- Çelik, M. (2021). ABD'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu ve Yahudi Lobiciliği (1975). *Journal of History School*, 14 (50), 121-144. <https://earsiv.kmu.edu.tr/xmlui/handle/11492/5712?locale-attribute=en>
- Defensehere (2022). *Türkiye'nin Savunma Sanayii: 2022 Raporu*. <https://www.defensehere.com/tr/savunma-sanayii-istihdam-raporu-toplam-istihdamin-yuzde-8381u-savunma-yuzde-023u-uzay-alaninda>
- Demir, İ. (2020). Transformation of Turkey's Defense Industry: Causes, Context and Consequences. *Insight Turkey*, 3: 17-40.
- Dunne, J., Watson, D. et al. (2005), Manufacturing growth, technological progress, and military expenditure, *Technical report*.
- Durgun, Ö. & Timur, M. C. (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54): 126-137.
- Heo, U. (2010), The relationship between defense spending and economic growth in the united states. *Political Research Quarterly* 63(4), 760-770.

- Ermiş, U. & Canbolat, İ. (2022). Truman Doktrininden SaGeB'e Türk Dış Politikası Ekseninde Modern Türk Savunma Sanayinin Kuruluşu. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2): 557-574.
- European Policy Centre (2014). Türkiye'nin Savunma Sanayii: AB için Bir Zorluk. Brüksel: European Policy Centre.
- Faini, R., Annez, P. and Taylor, L. (1984). Defense Spending, Economic Structure and Growth: Evidence Across Countries and Over Time. *Journal of Development Economics*, 14(1): 1-29. doi:10.1016/0304-3878(84)90001-7
- Global Firepower (2022). Global Firepower Index 2022. <https://www.globalfirepower.com/>.
- Görgün, H. (2022). *Milli Teknoloji Hamlesi Ankara 2022 Türk Savunma Sanayii, Ambargolar, Millileştirme Çalışmaları ve ASELSAN*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Jervis, R., Lebow, R. & Stein, J. (1985). *Psychology and Deterrence*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.
- Kaldor, N. (1966). Causes of the Slow Rate of Economic Growth in the United Kingdom: An Inaugural Lecture, London. Cambridge University Press.
- (1968). Productivity And Growth in Manufacturing Industry: A Reply, *Economica*, 35: 385-391.
- Kar, M. & Çetenak, Ö. (2022). *Transformation and Economic Effects of the Turkish Aerospace and Defense Industry*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Khalilzade, J. (2022). The Proliferation of Combat Drones in Civil and Interstate Conflicts: The Case of Türkiye and Azerbaijan. *Insight Turkey*.
- Kınık, H. (2021). The Role of Turkish Drones in Azerbaijan's Increasing Military Effectiveness: An Assessment of the Second Nagorno-Karabakh War. *Insight Turkey*.
- Koban, E. (1998). Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi. *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı*, Sayı: 355: 40-54.
- Korkut, C. (2020). Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Ülke Ekonomisine Etkileri [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. T.C. Millî Savunma Üniversitesi. Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
- Kurt, E. & Şehitoğlu, Y. (2023). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Savunma Sanayi Fabrikaları (1923–1950). *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1): 39-48.
- Küçüköglü, M. (2023). Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023). *Sakarya İktisat Dergisi*, 12(1): 15-41.
- Looney, R. (1995). *The Economics of Third World Defence Expenditures Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis*, Greenwich, Conn. : JAI Press.
- Saba, C. & Nicholas, N. (2020). Empirical Analysis of Military Expenditure and Industrialisation Nexus: A Regional Approach for Africa. *International Economic Journal*, 34-1, 58-84
- Sevinç, S. (2020). *Dünya'da ve Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Makroekonomik Etkilerinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Özgen, C. (2016). Türkiye'nin Savunma Sanayi Politikasının Analizi: Türk Savunma Sanayi Politikası ve Stratejisi Esasları Dokümanı Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15): 191-203.
- Poast, P. (2019). Beyond the 'Sinew of War': The Political Economy of Security as a Subfield. *Annual Review of Political Science*, 22, 223-239.
- Richardsın, L. (1960). *Arms and Insecurity*. Pittsburg, PA: Boxwood Press.
- Savunma Sanayii Başkanlığı (2018). 2018-2022 Sektörel Strateji Doküman Belgesi" sanayilesme.ssb.gov.tr
- (2023). Savunma Sanayi Stratejisi. Ankara.
- Savunma Sanayii Başkanlığı. (2023). *Haberler ve Basın Bölümü*. <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=14&LangID=1>, E.t.: 06.01.2024
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) (2019). *Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği 2019 Performans Raporu*, <https://www.sasad.org.tr/sasad-performans-raporu>. E.t.: 27.11.2022).
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) (2020). *Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği 2020 Performans Raporu*. E.t.:27.11.2022).
- Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) (2021). *Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği 2021 Performans Raporu*. E.t.: 27.11.2022.
- Sandler, T.. (2007). *Economic Consequences of Defense Spending*. Cambridge University Press.
- Sandler, T. & Hartley, K. (2018). The domestic defense industry: A driver of economic growth and technological innovation. *Defence and Peace Economics*, 29(6): 673-688.
- Seren, M. (2021). *Cumhuriyet'in Kuruluşundan Kıbrıs Barış Harekati'na Uzanan Süreç*. İçinde Savunma Politikalarına Giriş. Ankara: SETA Yayınları: 193-221
- Seyhan, T., Örnek, İ. & Aksoğan, G. (2013). Türkiye'de Savunma Harcamaları, Büyüme ve Gelir Eşitsizliği, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme. *Gaziantepe University Journal of Social Sciences*, 12(3): 659-682.
- SIPRI (2022). *Military Expenditure Database*. <https://www.Sipri.Org/Databases/Milex>. E.t.: 05.11.2022.
- Stein, J. (1992). Deterrence and Compellence in the Gulf, 1990-91. *International Security*, Vol.17. No.2: 147-179.
- Türk, H. K. (2007). *Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Adana: Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (2023). *2023 Yılı İhracat Raporu*.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2024). *Türkiye İhracat Verileri, 2001-2023*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Topçu, M. (2010). Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Bütçeleri. *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*. Ankara: 9(1): 75-96.
- Yeşiltaş, M. (2020). "Deciphering Turkey's Assertive Military and Defense Strategy: Objectives, Pillars, and Implications". *Insight Turkey*, 22(3).

- (2021). Türkiye'nin Askeri Savunma Stratejisi: Hedefler, Destekleyici Unsurlar ve Sonuçlar (S. 283-315). Savunma Politikalarına Giriş. Ankara: SETA Yayınları.
- World Bank (WB) (2023). *World Development Indicators 2023*. Washington, D.C.: World Bank.
- World Trade Organization (WTO) (2018). *Export of defense products and world trade*. Geneva, Switzerland: World Trade Organization.
- Walt, S. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca, NY: Cornell University Press.